

ŻÓLTOWSKI ADAM – filozof, działacz polityczny, ur. 4. XII 1881 we Lwowie, zm. 7 V 1958 w Londynie.

Był synem Stanisława i Marii z Sapiechów. Po ukończeniu gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, od 1900 studiował filozofię w Heidelbergu i Monachium, gdzie w 1905 uzyskał doktorat z zakresu filozofii, a w 1910 habilitację na podstawie rozprawy pt. *Metoda Hegla i zasady filozofii spekulatywnej* na UJ; do 1914 pracował tam jako docent prywatny. W czasie I wojny światowej przebywał na Wileńszczyźnie. Tam napisał rozprawę o filozofii I. Kanta. Po powstaniu pol. Ministerstwa Spraw Zagranicznych objął w nim posadę; w 1919 został prof. filozofii na Uniwersytecie Poznańskim w Katedrze Historii Filozofii Nowożytnej. W 1921 uczestniczył w III Powstaniu Śląskim, za co został odznaczony Krzyżem Walecznych. W latach 1920–1921 był członkiem Komisji Plebiscytowej na Górnym Śląsku, zasiadał jako poseł na Sejm (1928–1930) z ramienia Stronnictwa Narodowego. Jako przeciwnik sanacji, w 1933 utracił zajmowaną katedrę. Osiadł w majątku żony Bołcienniki na Wileńszczyźnie. Był członkiem Poznańskiego Tow. Naukowego. W 1937 ogłosił oryginalne dzieło pt. *Descartes*, które uznano za jedno z najlepszych oprac. poświęconych Kartezjuszowi.

Po klęsce wrześniowej 1939 przedostał się do Londynu, gdzie podjął działalność społeczną i kulturalną. Był współzałożycielem w 1940 Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii. Od 1945 pełnił funkcję prezesa tej organizacji. Dzięki niej powstały: Polskie Tow. Naukowe na Obczyźnie i Polski Uniwersytet na Obczyźnie (Ż. zasiadał w jego senacie). W 1940 był współzałożycielem i dyrektorem Polskiego Ośrodka Naukowego w Londynie. Zgromadził bogatą bibliotekę, w której znalazło się wiele dzieł poświęconych kulturze i historii Polski. Korzystali z niej pol. emigranci w Wielkiej Brytanii.

Był jednym z założycieli utworzonego przez emigrantów pol. w Londynie Związku Ziem Płn.-Wsch. Rzeczypospolitej; uczestniczył też w działalności Związku Ziem Zachodnich Rzeczypospolitej, będąc wiceprezesem jego Rady Naczelnej, i w pracach Tymczasowej Rady Jedności Narodowej.

Zmarł tragicznie w wypadku drogowym.

Ważniejsze prace Ż.: *Graf August Cieszkowski's „Philosophie der Tat”*. *Die Grundzüge seiner Lehre und der Aufbau seines Systems* (Pz 1904); *O*

podstawach filozofii Hegla (Kr 1907); *Metoda Hegla i zasady filozofii spekulatywnej* (Kr 1910); *Filozofia Kanta. Jej dogmaty, złudzenia, zdobycze* (Pz 1923); *O potrzebie i zadaniach historii filozofii w Polsce* (PF 30 (1927), 342–343); *Descartes* (Pz 1937); *Germany, Russia and Central Europe* (Lo 1942); *Border of Europe. A Study of the Polish Eastern Provinces* (Lo 1950); *Zarys historii filozofii* (Lo 1952); *East and West in European History* (Lo 1954).

Wydał obszerną korespondencję Z. Krasińskiego z A. Cieszkowskim (*Listy Zygmunta Krasińskiego do Augusta Cieszkowskiego*, I–II, Kr 1912) oraz z D. Potocką (*Listy do Delfiny Potockiej*, [I–III], Pz 1930–1938). Zamierzał opracować monografię o życiu i poglądach Cieszkowskiego, w tym celu zgromadził obszerny materiał źródłowy, który nie doczekał się ostatecznego uporządkowania i opracowania.

Był znawcą idealizmu niem. i jako jeden z nielicznych w Polsce filozofów rozwijał doktrynę neoheglizmu. Jego prace miały na celu rehabilitację filozofii G. W. F. Hegla jako doktryny zapomnianej, ale jego zdaniem ciągle płodnej. Ż. chciał wyklądać doktrynę tego myśliciela w sposób najbardziej zbliżony do pol. mentalności i kultury umysłowej. Za najbardziej cenną uważał heglowską logikę, którą przeciwstawiał kierunkom scjentyistycznym i neokantowskim.

Był znawcą i propagatorem filozofii Cieszkowskiego. Wzorując się na jego poglądach, krytykował heglowską filozofię dziejów, zarzucając jej, że ma charakter nazbyt teoretyczny, nie przejawia zainteresowań przyszłością oraz lekceważy rolę jednostek w rozwoju społeczeństw.

Nauka I. Kanta, zdaniem Ż., była jedną z najbardziej doniosłych doktryn, której oryginalne rozwiązania – zwł. w zakresie teorii poznania – spowodowały rozwój filozofii w czasach późniejszych. Sceptycznie odnosił się do neokantystów, których interpretacje uważał za mniej twórcze, przyczyniające się do zawężających interpretacji doktryny Kanta. Analogiczny pogląd wyrażał o filozofii Kartezjusza (uważał, że był prekursorem heglizmu) i jego późniejszych komentatorów.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego Ż. polemizował z filozoficzną szkołą warszawską; podejmował dyskusje z J. Łukasiewiczem, broniąc rangi systemów metafizycznych i ich znaczenia w poznaniu

filozoficznym; opowiadał się za pluralizmem filozoficznym, próbując wydobyć z wielu różnych systemów filozoficznych ich istotne cechy.

Pisząc o filozofii jako nauce, stwierdzał, że dzieje tej dyscypliny nie powinny być przedstawiane w sposób hermetyczny, zatracający związek pomiędzy świadomością współczesnych ludzi a światopoglądami poprzednich pokoleń. Podstawowym zadaniem historyka filozofii nie jest streszczenie doktryny jakiegoś filozofa, lecz zrozumienie tej doktryny. Każda dziedzina wiedzy naukowej – także filozofia – rozwija się m.in. dlatego, że ma swoją historię, z tego względu ważne jest również to, aby uprawiano profesjonalnie historię filozofii, gdyż od jej poziomu zależeć będzie świadomość intelektualna, a także moralność przyszłych pokoleń.

Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia [...], Pz 1924, 477–478; *Śp. Adam Ż.*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie 8 (1957–1958), 15; *Zgon prof. Ż.*, *Życie Warszawy* (1958) z. 117, 4; J. Żółtowska, *Inne czasy, inni ludzie*, Lo 1959, 1998; *Literatura polska na obczyźnie*, Lo 1965, II 618; Z. Kuderowicz, FPS 454–455; P. Grzegorzczak, *Twórcy i badacze kultury zmarli w latach 1956–1967*, Wwa 1986, I 129–130; S. Leitgeber, *Ż. Adam*, w: *Ziemiańscy XX wieku*, Wwa 1992, 172; S. Borzym, *Panorama polskiej myśli filozoficznej*, Wwa 1993; S. Swieżawski, *Filozof ducha i wolności. O Adamie Ż.*, w: tenże, *Przebłyki nadchodzącej epoki*, Wwa 1998, 262–275; R. Habielski, *Życie społeczne i kulturalne emigracji*, Wwa 1999, 367.

Ryszard Polak